

**WAD TAI WAH, 1894-1940: SATU PENELITIAN TERHADAP
PERKHIDMATAN KESIHATAN ORANG CINA DI SELANGOR**

**WAD TAI WAH, 1894-1940: ANALYSIS OF CHINESE HEALTH
SERVICE IN SELANGOR**

Mohd Hairulhazan Rosli*
Noraini Mohamed Hassan**
Universiti Malaya

Abstrak

Salah satu aspek yang menarik dalam kajian terhadap pentadbiran British di Tanah Melayu adalah perkembangan kesihatan. Namun begitu, berbanding dengan usaha dan peranan British, institusi-institusi perubatan yang diwujudkan oleh masyarakat kurang diberikan perhatian. Salah satu institusi terbabit adalah Wad Tai Wah yang diuruskan oleh masyarakat Cina di Selangor. Institusi ini ditubuhkan pada tahun 1894 bertujuan untuk membantu orang Cina yang uzur dan tidak berkemampuan. Pengurusan sebuah institusi yang bersifat kebajikan bukanlah perkara yang mudah apatah lagi Wad Tai Wah tidak mendapat bantuan kewangan yang mencukupi daripada British. Sungguhpun demikian, Wad Tai Wah berjaya membuktikan kemampuannya beroperasi dengan baik dalam menyediakan perkhidmatan kesihatan di Selangor sejak penubuhannya sehingga sebelum Perang Dunia Kedua. Oleh itu, artikel ini membincangkan sejarah Wad Tai Wah dengan menelusuri peranan yang dimainkannya dalam memberikan perkhidmatan kepada masyarakat Cina di Selangor. Pada masa yang sama, Wad Tai Wah juga sentiasa berdepan dengan cabaran dan halangan. Usaha masyarakat Cina bagi memastikan institusi tersebut kekal menunjangi sistem penjagaan kesihatan orang Cina turut diberikan perhatian. Penulisan ini dapat menunjukkan kepentingan tanggungjawab sosial dan persaudaraan dalam menjamin kesejahteraan sesebuah masyarakat. Artikel ini menggunakan sumber primer dan sekunder daripada Arkib Negara Malaysia dan Perpustakaan Universiti Malaya. Sumber utama yang dirujuk adalah laporan tahunan Wad Tai Wah, laporan tahunan negeri Selangor dan fail Pejabat Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor.

Kata kunci: Wad Tai Wah, Institusi, Orang Cina, Perkhidmatan kesihatan, Selangor

Abstract

One of the interesting aspects in the research of British administration in Malaya is the development of health care. Besides the efforts and role taken by the British in providing the services, medical institutions developed by the communities were hardly highlighted. One of those institution was Tai Wah Ward managed by the Chinese community in Selangor. It was established in 1894 with the aim to help the decrepit and poor Chinese. It was certainly not an easy task to manage a charitable institution without adequate funding from the British. However, Tai Wah Ward was able to operate successfully from its founding year to the brink of the Second World War. This article therefore aims to discuss the history of Tai Wah Ward by looking at its role in providing health services to the Chinese in Selangor. At the same time it will also highlight the problems faced by the managing committee of the Ward. Finally it will focus on the efforts taken by the Chinese community to ensure the institution remain relevant in Chinese healthcare system. This article would be able to prove that social responsibility and sense of belongings among community members are pertinent in maintaining harmony within the society. The article is written based on primary and

secondary sources from the National Archives of Malaysia and University of Malaya Library. The main references are annual reports of the Tai Wah Ward, Selangor annual reports and Selangor State Secretariat files.

Keywords: *Tai Wah Ward, Institution, Chinese, Health services, Selangor*

Pengenalan

Pentadbiran British ternyata merangsang perkembangan ekonomi dan sosial di Selangor. Kerancakan pembukaan lombong bijih timah dan tanah pertanian menarik kemasukan ramai buruh dari China dan India. Bancian awam pada tahun 1891 merekodkan penduduk seramai 366,576 orang di Perak, Selangor dan Negeri Sembilan dengan 185,125 adalah imigran yang majoritinya orang Cina.¹ Namun begitu, kebanjiran golongan buruh turut membawa masalah kesihatan yang menyebabkan British mewujudkan perkhidmatan perubatan dan kesihatan. Pada tahap ini, tugas menyediakan perkhidmatan kesihatan bukan lagi khusus untuk orang Eropah semata-mata tetapi merangkumi keseluruhan penduduk. Pada tahun 1883, British membina dua buah hospital terawal di Selangor iaitu *General Hospital* dan *Hospital Pauper*. Perkembangan seterusnya menyaksikan penubuhan institusi penyelidikan perubatan di Kuala Lumpur pada tahun 1900. Sekitar tahun 1920-an, British melancarkan kempen kesedaran kesihatan terhadap ibu dan anak serta propaganda kesihatan.² Oleh kerana itu, kebanyakan kajian dan penulisan berkaitan kesihatan seringkali ditumpukan kepada usaha dan peranan British. Walau bagaimanapun, terdapat juga usaha yang dilaksanakan oleh institusi-institusi kesihatan orang Cina dalam menangani masalah kesihatan namun kurang mendapat perhatian para pengkaji sejarah.³

Persatuan dan pertubuhan serta golongan kaya dan berpengaruh dalam kalangan orang Cina memainkan peranan penting menyediakan institusi atau perkhidmatan kesihatan kepada masyarakat mereka yang tidak berkemampuan. *Char Yang Kongsi* yang diasaskan pada tahun 1878 di Kuala Lumpur oleh keturunan Hakka wilayah *Ta P'u* adalah salah satu contoh persatuan yang menyediakan perkhidmatan penyembuhan penyakit (*recuperation centre*).⁴ Menjelang tahun 1880, Kapitan Yap Ah Loy membina sebuah hospital bagi membantu pelombong-pelombong Cina yang sakit di Kuala Lumpur. Dana hospital dibiayai hasil cukai \$1.00 yang dicaj bagi setiap penyembelihan babi di kawasan perlombongan.⁵ Pada tahun 1882, Tauke Yap Kwan Seng dengan menggunakan sumber kewangan sendiri membina sebuah hospital dinamakan *P'ui Shin Tong* bertujuan menampung peningkatan orang Cina yang mempunyai masalah kesihatan. Selain ubat-ubatan, pihak hospital turut membekalkan keranda dan wang ringgit untuk keperluan pengebumian.⁶

Menjelang awal abad ke-20, perkhidmatan kesihatan orang Cina mencapai satu sistem pengurusan dan organisasi yang lebih teratur. Institusi *P'ui Shin Tong* dijenamakan semula menjadi *Hospital Tung Shin* pada tahun 1895 dengan dana kewangan hasil sumbangan masyarakat Cina. *Hospital Bersalin Cina* pula ditubuhkan pada tahun 1913 yang mengendalikan rawatan bersalin untuk orang Cina. Penyediaan makanan dan ubat-ubatan adalah percuma dalam tempoh 10 hari selepas kelahiran anak.⁷ Lebih awal dari itu, institusi *Wad Tai Wah* ditubuhkan pada tahun 1894 bagi membantu pesakit Cina yang uzur dan tiada harapan untuk pulih. Justeru itu, artikel ini bertujuan menonjolkan peranan sebuah institusi kesihatan di Selangor yang berperanan menyediakan kemudahan kesihatan untuk orang Cina iaitu *Wad Tai Wah*. Institusi *Wad Tai Wah* adalah satu subjek yang menarik untuk dikaji bagi menterjemahkan perilaku masyarakat Cina berkaitan tanggungjawab sosial.

Penubuhan Wad Tai Wah

British menubuhkan Hospital *Pauper* pada tahun 1883 adalah khusus untuk membantu pesakit dari golongan yang tidak berkemampuan. Namun begitu, setiap tahun Hospital *Pauper* sentiasa menerima ramai pesakit yang majoritinya dalam kalangan orang Cina. Pada tahun 1893, purata bilangan pesakit di Hospital *Pauper* dalam sehari adalah seramai 519 orang yang melibatkan kos \$89.38 setiap katil.⁸ Keadaan bertambah rumit apabila berlaku peningkatan pesakit yang tiada harapan untuk pulih. British sedar situasi tersebut boleh menjejaskan perkembangan pentadbiran apatah lagi terpaksa menanggung perbelanjaan yang tinggi setiap tahun. Oleh kerana itu, timbul cadangan untuk menghantar pulang pesakit-pesakit yang uzur dan tiada harapan pulih ke negara asal mereka. British meminta bantuan tauke-tauke Cina untuk menguruskan dana bagi menghantar pulang pesakit-pesakit berketurunan Cina. Walau bagaimanapun, masyarakat Cina tidak bersetuju dengan cadangan tersebut sebaliknya menyatakan kesungguhan untuk membantu British dengan menyediakan sebuah penempatan bagi pesakit-pesakit terbabit.⁹ Hal ini berkait dengan kepercayaan orang Cina iaitu sekiranya mereka gagal mengumpul kekayaan, kepulangan ke China merupakan sesuatu yang amat memalukan. Mereka lebih rela menetap di seberang laut sehingga meninggal dunia daripada menjatuhkan air muka di hadapan saudara mara dan orang kampung.¹⁰

Sungguhpun demikian, British tetap dengan cadangan asal untuk penghantaran pulang pesakit-pesakit berkenaan. Pada bulan November 1892, British mengadakan siri rundingan dengan firma perkapalan Singapura untuk membantu proses penghantaran pulang pesakit di Hospital *Pauper* ke China khususnya ke Hong Kong.¹¹ Sehingga Januari 1893, British gagal mendapatkan sebarang kapal tempatan atau asing yang bersetuju untuk membawa pulang pesakit terbabit ke Hong Kong.¹² Kerumitan tersebut menyebabkan British mengadakan rundingan semula dengan masyarakat Cina. Satu persetujuan dicapai untuk mewujudkan satu skim dinamakan Wad Tai Wah dan skim ini diluluskan pada April 1893. Objektif utama Wad Tai Wah adalah untuk menyediakan penempatan sementara orang Cina yang uzur dan pesakit yang tiada harapan pulih sebelum membekalkan mereka dengan perjalanan pulang secara percuma ke negara asal. British meletakkan hasrat agar institusi Wad Tai Wah dapat diuruskan oleh masyarakat Cina. Pemangku Residen British di Selangor iaitu J.P. Rodger menyatakan:

*The Tai Wah Ward provided mainly by the liberality of the Chinese, for the care of those among their indigent country men who from old age or incurable disease cannot be adequately treated in the ordinary wards of the Pauper Hospital, supplies a long felt want and deserve and will receive every encouragement and assistance at the hands of the government.*¹³

Wad Tai Wah didirikan dalam kawasan Hospital *Pauper* tetapi hanya mula beroperasi pada bulan November 1894. Kelewatan pembinaan Wad Tai Wah disebabkan Setiausaha Hal Ehwah Orang Cina bercuti pada tahun 1893.¹⁴ Sumber dana pembinaan Wad Tai Wah adalah hasil sumbangan masyarakat Cina sebanyak \$2,000 dan bantuan daripada pihak British berjumlah \$2,000.¹⁵ Walaupun objektif penubuhan Wad Tai Wah untuk penghantaran pulang pesakit namun sepanjang pengoperasian, jumlah pesakit yang dihantar pulang adalah dalam bilangan yang kecil. Sebaliknya, Wad Tai Wah menjadi tempat tinggal tetap bagi para pesakit selagi mana mereka hidup. Hal ini disebabkan skim penghantaran pulang yang cuba diusahakan British sukar untuk dilaksanakan kerana menghadapi masalah dalam soal kaedah pelaksanaan. Di samping itu, British juga perlu memastikan kenalan pesakit di China bersedia untuk menerima mereka kembali.¹⁶

Pada peringkat awal penubuhannya, jawatankuasa Wad Tai Wah dipengerusikan oleh Kapitan Yap Kwan Seng bersesuaian dengan objektif penubuhan institusi iaitu diuruskan oleh masyarakat Cina sendiri.¹⁷ Jawatankuasa ini terdiri daripada 13 orang merangkumi lapan orang Cina, empat Eropah dan seorang berbangsa Tamil. Kapitan Yap Kwan Seng menjadi pengerusi jawatankuasa Wad Tai Wah dari tahun 1893 sehingga 1898. Beliau sebenarnya keberatan untuk memegang jawatan tersebut bagi tempoh yang lama. Pada akhir tahun 1894, beliau menyatakan hasrat untuk meletak jawatan sebagai pengerusi dan digantikan oleh tauke-tauke Cina yang lain.¹⁸ Namun begitu, ahli jawatankuasa yang lain meminta beliau mempertimbangkan semula hasrat tersebut menyebabkan Kapitan Yap Kwan Seng bersetuju memegang semula jawatan pengerusi pada tahun 1895.¹⁹ Pada tahun 1897, ahli jawatankuasa yang lain terdiri daripada Ketua Pegawai Perubatan Negeri (*Residency Surgeon*), Timbalan Pesuruhjaya Polis (*Deputy Commissioner of Police*), Setiausaha Hal Ehwal Orang Cina (*Chinese Secretary*), Pegawai Perubatan Daerah (*District Surgeon*), Tauke Loke Yew, Tauke Ong Chi Siew, Tauke Chan Sow Lin, Tauke Yap Lean, Tauke Li Ki Jin, Tauke La Pek Keng, Tauke Lim Tua Tow dan K. Tambusamy Pillay.²⁰

Namun demikian, menjelang tahun 1899, jawatan pengerusi tidak lagi dipegang oleh orang Cina. Ketua Pegawai Perubatan Negeri (*State Surgeon* sebelumnya dikenali sebagai *Residency Surgeon*) dilantik sebagai pengerusi *ex-officio*.²¹ Perubahan ini berlaku disebabkan dasar British yang mula mengawal segala aktiviti orang Cina di Selangor. Campur tangan British dalam institusi kesihatan orang Cina berlaku kerana kebanyakan institusi kesihatan ini disyaki dipengaruhi oleh kongsi gelap.²² Hal ini kerana pembinaan institusi kesihatan orang Cina menjadi lambang kekuatan pengaruh kumpulan kongsi gelap di sesuatu kawasan.²³

Pada tahun 1915, jawatan pengerusi disandang pula oleh *Senior Medical Officer* Selangor. Jawatankuasa institusi pada ketika itu terdiri daripada Pegawai Perubatan Hospital Daerah (*Medical Officer, District Hospital*), Pelindung Orang Cina (*Chinese Protector*), Tauke Chan Sow Lin, Tauke Loke Chow Kit, Tauke Lee Kong Lam dan Tauke Low Leong Gan.²⁴ Pada tahun 1922, jawatan pengerusi masih disandang oleh *Senior Medical Officer* Selangor. Jawatankuasa terdiri daripada Pelindung Orang Cina dan Pegawai Perubatan Hospital Daerah. Jawatankuasa berbangsa Cina terdiri daripada dua orang Ahli Majlis Mesyuarat Kerajaan Negeri iaitu Tauke Lee Kong Lam dan Tauke Law Leong Gan. Ahli yang dipilih pula terdiri daripada tiga orang iaitu Tauke Wee Hap Lang, Tauke San Ah Wing dan Tauke Chew Kam Chuan.²⁵

Walaupun jawatan pengerusi tidak lagi disandang oleh orang Cina, jawatankuasa institusi Wad Tai Wah masih menjalankan tanggungjawab dan tugas yang sama. Perkara yang menjadi keutamaan adalah berkaitan dengan kewangan institusi. Jawatankuasa mengadakan mesyuarat dua hingga tiga kali setahun dan menjalankan lawatan kerja sebanyak beberapa kali setahun. Pada tahun 1926 misalnya, sebanyak 11 kali lawatan kerja dilakukan oleh ahli-ahli jawatankuasa untuk meninjau keadaan dan persekitaran Wad Tai Wah.²⁶ Lawatan kerja yang dilakukan membantu menambah baik keadaan Wad dari masa ke masa. Ahli jawatankuasa yang ditugaskan bertanggungjawab memantau dan menilai aspek penting pengurusan Wad melibatkan hal-ehwal pekerja, kemasukan pesakit, makanan dan pakaian pesakit.

Pada peringkat awal, seorang *dresser* berbangsa Cina ditugaskan memantau penghuni Wad Tai Wah. Pada penghujung tahun 1904, pihak institusi memohon kebenaran British untuk menambah seorang lagi *dresser* dengan gaji \$75 sebulan bagi memantau jumlah pesakit yang bertambah ekoran pembukaan wad baharu. Jawatankuasa Wad Tai Wah dapat meyakinkan British bahawa sumber kewangan bagi menampung perbelanjaan tersebut adalah mencukupi.²⁷ Menjelang awal tahun 1905, British meluluskan tambahan seorang lagi *dresser* untuk menguruskan tiga buah wad

yang memuatkan 100 orang pesakit pada satu-satu masa.

Peranan Wad Tai Wah Terhadap Kesihatan Orang Cina di Selangor

Secara umumnya, Wad Tai Wah boleh menampung 40 orang pesakit pada satu-satu masa. Jumlah pesakit terawal pada tahun 1894 adalah seramai 34 orang iaitu 20 orang buta atau separuh buta, empat orang lumpuh dan 10 orang yang menghidap pelbagai penyakit lain yang tidak boleh diubati.²⁸ Jumlah tersebut sangat jauh berbeza dengan jumlah pesakit yang dirawat di Hospital *Pauper* pada tahun yang sama iaitu seramai 6,084 orang.²⁹ Namun begitu, institusi Wad Tai Wah turut membantu Hospital *Pauper* dengan menyediakan empat buah kereta lembu yang berfungsi sebagai ambulans untuk membawa pesakit dari tapak perlombongan ke hospital. Institusi Wad Tai Wah membelanjakan antara \$700 hingga \$800 setahun bagi tujuan tersebut.³⁰ Bagaimanapun, kebanyakan kes yang dibawa ke Hospital *Pauper* melibatkan pesakit kritikal yang sepatutnya boleh dirawat lebih awal.

Berbeza dengan persekitaran wad di Hospital *Pauper*, keadaan Wad Tai Wah adalah seperti rumah kediaman pesakit. Terdapat beberapa kotak mengandungi barang kepunyaan pesakit di bahagian bawah atau sisi katil.³¹ Pada dinding setiap katil pula terdapat rak yang dipenuhi dengan berbagai jenis barang seperti paip candu, jarum dan benang.³² Suasana ini menggambarkan Wad Tai Wah bukan sepenuhnya berfungsi sebagai pusat penyembuhan penyakit tetapi lebih kepada pusat jagaan selagi mana mereka hidup.

Jadual 1: Bilangan Pesakit Wad Tai Wah, 1895-1904

Tahun	Jumlah Pesakit Pada Awal Tahun	Kemasukan Pesakit	Pulih	Kematian
1895		-	-	-
1896	36	22	-	-
1897	58	-	-	-
1898	-	-	-	-
1899	-	-	-	-
1901	59	25	8	21
1902	55	29	8	21
1903	-	35	2	18
1904	-	35	10	10

- Tiada data yang diperoleh

Sumber: Dipetik dan disesuaikan daripada *Annual Report of the State of Selangor for the Year 1896*; *Selangor Administration Report for the Year 1901*; *Annual Report on the Chinese Secretariat, Selangor for 1903*, Sel. Sec. 156/1904; *Federated Malay States, State of Selangor, Report of the Chinese Secretariat for the Year 1904*, Sel. Sec. 168/1905.

Jadual 1 menunjukkan jumlah kematian pesakit pada 10 tahun terawal adalah tinggi berbanding dengan jumlah pesakit yang sembuh. Hal ini bukan satu perkara yang menghairankan kerana suasana Wad yang seperti rumah kediaman pesakit sama sekali menggambarkan ketidaksediaan Wad Tai Wah berfungsi sepenuhnya sebagai pusat rawatan pesakit. Bilangan kemasukan pesakit pada setiap tahun juga menunjukkan kadar yang sama iaitu tidak melebihi 35 orang bersesuaian dengan kapasiti semasa wad

yang ada. Pada tahun 1904, Wad Tai Wah menerima lawatan rasmi John Anderson, Pesuruhjaya Tinggi British di Negeri-negeri Melayu Bersekutu. Beliau menyarankan supaya jawatankuasa institusi Tai Wah Wah membina sebuah wad baharu bagi menampung jangkaan pertambahan jumlah pesakit yang memerlukan rawatan pada tahun 1905.³³ Wad tersebut mula dibina pada tahun 1905 dan beroperasi pada tahun 1906 dengan tambahan 40 buah katil.

Jadual 2: Bilangan Pesakit Wad Tai Wah, 1906-1914

Tahun	Jumlah Pesakit Pada Awal Tahun	Kemasukan Pesakit	Pulih	Kematian
1906	-	-	-	17
1907	115	-	-	11
1908	98	-	-	-
1909	-	-	-	8
1910	110	26	14	8
1911	110	-	-	-
1912	-	-	-	-
1913	110	15	5	6
1914	110	22	4	12

- Tiada data yang diperoleh

Sumber: Dipetik dan disesuaikan daripada *Federated Malay States, State of Selangor Report on the Chinese Secretariat for the Year 1906*, Sel. Sec. 944/1907; *Federated Malay States, State of Selangor Report on the Chinese Secretariat for the Year 1907*, Sel. Sec. 529/1908; *Federated Malay States, State of Selangor Report on the Chinese Secretariat for the Year 1909*, Sel. Sec. 754/1910; *State of Selangor Report of the Chinese Secretariat Kuala Lumpur for the Year 1910*, Sel. Sec. 660/1911; *State of Selangor Report on the Chinese Secretariat for the Year 1913*, Sel. Sec. 881/1914; *State of Selangor Report on the Chinese Secretariat for the Year 1914*, Sel. Sec. 672/1915.

Berdasarkan Jadual 2, jumlah pesakit yang dirawat bertambah sejak tahun 1906 disebabkan wad baharu mula beroperasi. Meskipun terdapat pertambahan perbelanjaan untuk makanan dan ubatan tetapi dana institusi masih dalam keadaan baik.³⁴ Bagaimanapun pada tahun 1907, Pegawai Perubatan Daerah melaporkan anggaran pendapatan semasa hanya mencukupi untuk menampung 100 orang penghuni pada satu-satu masa. Satu keputusan dibuat dengan menghadkan jumlah pesakit iaitu tidak boleh melebihi 100 orang dalam satu-satu masa.³⁵ Namun begitu, jumlah tersebut diselaraskan kepada 110 orang pada tahun 1909.³⁶ Pada tahun 1913, sebuah wad turut diwujudkan khusus untuk golongan wanita yang uzur.³⁷

Jadual 3: Bilangan Pesakit Wad Tai Wah, 1918-1928

Tahun	Jumlah Pesakit Pada Awal Tahun (orang)	Kemasukan Pesakit (orang)	Pulih (orang)	Kematian (orang)
1918	110	36	4	32
1919	110	34	20	14
1920	-	-	-	-
1921	-	-	-	-
1922	-	-	-	-
1923	-	-	-	-
1924	135	19	2	4
1925	133	36	9	6
1926	139	31	22	9
1927	-	-	-	-
1928	139	30	10	20

- Tiada data yang diperoleh

Sumber: Dipetik dan disesuaikan daripada *State of Selangor, Report on the Chinese Secretariat for the Year 1918*, Sel. Sec. 787/1919; *Federated Malay States Selangor Administration Report for the Year 1919*; *Report on the Inmates Fund of the Tai Wah for the Year 1924*, Sel. Sec. 831/1925; *Report on the Inmates Fund of the Tai Wah for the Year 1926*, Sel. Sec. 862/1927; *Report on the Inmates Fund of the Tai Wah for the Year 1928*, Sel. Sec. 218/1929.

Jadual 3 menunjukkan walaupun sebuah wad baharu siap dan mula diduduki pada tahun 1919, jumlah pesakit pada satu-satu masa masih tidak melebihi 110 orang seperti yang ditetapkan pada tahun 1909. Sekitar tahun 1920-an, jumlah pesakit pada satu-satu masa meningkat kepada 135 orang manakala menjelang tahun 1930-an, jumlah tersebut meningkat kepada 140 orang. Peningkatan jumlah orang Cina di Selangor³⁸ menyumbang kepada kemasukan pesakit yang tinggi pada setiap tahun. Hal ini menyebabkan jawatankuasa terpaksa menambah had bilangan pesakit pada satu-satu masa walaupun menyedari keterbatasan kewangan dan kapasiti empat wad yang sedia ada. Pada tahun 1939, baki pesakit pada awal tahun seramai 132 orang, 19 orang kemasukan baru, 11 orang pulih meninggalkan baki 140 orang pesakit pada penghujung tahun berkenaan.³⁹

Secara keseluruhan, walaupun Wad Tai Wah tidak merawat pesakit dalam jumlah yang ramai, namun ia memainkan peranan besar membantu pesakit-pesakit yang uzur dan tiada harapan untuk pulih. Di samping itu, Wad Tai Wah juga sentiasa menambah baik perkhidmatan dari masa ke masa. Pada peringkat awal penubuhannya, keadaan Wad Tai Wah adalah seperti rumah kediaman pesakit namun berubah bertambah baik menjelang tahun 1910 apabila beberapa peraturan baru diperkenalkan. Salah satu peraturan tersebut adalah larangan menghisap candu di dalam wad kepada pesakit.⁴⁰

Jumlah kematian yang direkodkan menjelang tahun 1930-an juga menunjukkan penurunan yang mendadak berbanding tahun-tahun awal penubuhannya. Antara tempoh 1930 sehingga 1939, hanya 11 kematian direkodkan iaitu tiga orang pada tahun 1930, seorang pada tahun 1931, lima orang pada tahun 1932 dan dua orang

pada tahun 1937.⁴¹ Penurunan kadar kematian menunjukkan Wad Tai Wah berupaya menambah baik sistem kerja dan perkhidmatan perubatannya. Pada tahun 1924, Pegawai, Hospital Daerah Kuala Lumpur iaitu Dr. E.A.O. Travers melaporkan *dresser* dan kerani menjalankan tugas dengan sangat memuaskan.⁴² Menjelang tahun 1930-an, Wad Tai Wah dipantau oleh tiga orang doktor berbanding seorang sebelumnya iaitu Dr. D. M. McSwan, Dr. N. V. McKenna dan Dr. W. C. E. Diamond.

Cabaran dalam Aspek Kewangan

Pengurusan institusi bersifat kebajikan bukan perkara yang mudah. Di samping sistem pentadbiran yang baik, sumber kewangan yang kukuh juga amat penting untuk memastikan sesebuah institusi terus kekal beroperasi. Institusi Wad Tai Wah juga tidak terkecuali daripada menghadapi cabaran kewangan. Namun begitu, masyarakat Cina sentiasa memainkan peranan membantu menyalurkan bantuan kewangan kepada pihak institusi. Pada peringkat awal penubuhan, tauke-tauke Cina secara sukarela membenarkan dikenakan cukai tambahan satu sen sepikul ke atas pengeluaran bijih timah berbanding dua sen yang dikenakan jabatan kastam untuk disalurkan kepada Wad Tai Wah.

Hasil kutipan cukai tambahan ke atas pengeluaran bijih timah merupakan sumber utama dana Wad Tai Wah sepanjang tempoh perkhidmatannya di Selangor. Bagi memastikan sumber kewangan tersebut sentiasa mencukupi, jawatankuasa sentiasa memohon tambahan kadar cukai kepada British. Pada tahun 1902, *The Tai Wa Fund Enactment, 1899* dipinda dan British bersetuju menambah satu sen sepikul untuk menjadikan jumlah dua sen sepikul daripada pengeluaran bijih timah.⁴³ Pada tahun 1911, British sekali lagi bersetuju memberi kebenaran tambahan satu sen menjadikan jumlah keseluruhan tiga sen sepikul.⁴⁴

Peningkatan kadar cukai hasil pengeluaran bijih timah sebanyak tiga kali bukan bermakna Wad Tai Wah tidak lagi berdepan dengan cabaran kewangan. Hal ini kerana pendapatan yang diterima melalui cukai pengeluaran bijih timah adalah tidak tetap walaupun menyumbang dalam jumlah yang besar setiap tahun. Misalnya pada tahun 1914, kutipan cukai bijih timah berjumlah \$7,618 dan jumlah tersebut merosot kepada \$6,529.35 pada tahun 1924. Menjelang tahun 1929, ekonomi dunia mengalami kemelesetan yang menyebabkan kejatuhan harga bijih timah. Keadaan ini menyebabkan jumlah pengeluaran bijih timah di Tanah Melayu menurun disebabkan kos pengeluaran lebih tinggi berbanding dengan harga pasaran.⁴⁵ Situasi tersebut secara tidak langsung turut memberi impak kepada pendapatan Wad Tai Wah.

Situasi yang dialami oleh institusi Wad Tai Wah menjadi lebih rumit apabila berlaku pertambahan jumlah pesakit. Pada tahun 1919, perbelanjaan makanan, ubatan dan gaji meningkat setelah wad keempat mula diduduki. Perbelanjaan untuk kategori ini bertambah kepada \$15,070 berbanding dengan \$10,185 pada tahun 1918.⁴⁶ Hal ini mendorong *Selangor Chamber of Mines* meningkatkan pengeluaran bijih timah pada tahun 1919 bagi menambah pendapatan Wad Tai Wah.⁴⁷

Selain itu, terdapat juga beberapa usaha dilakukan oleh pengurusan Wad Tai Wah untuk menampung dana kewangan agar tidak bergantung sepenuhnya kepada cukai pengeluaran bijih timah. Antara usaha awal yang dilakukan oleh jawatankuasa untuk mengukuhkan kewangan institusi Wad Tai Wah adalah dengan melaksanakan aktiviti pelaburan. Jawatankuasa yang dipengerusikan oleh Kapitan Yap Kwan Seng menyedari bahawa perbelanjaan institusi akan meningkat setiap tahun dan instrumen pelaburan adalah pilihan terbaik untuk memastikan dana institusi kekal kukuh untuk jangka masa panjang. Pada tahun 1894, sejumlah \$7,000 dilaburkan dalam akaun *fixed deposit*.⁴⁸ Tindakan tersebut ternyata membuahkan hasil apabila institusi Wad Tai Wah mendapat keuntungan yang konsisten setiap tahun hasil daripada aktiviti pelaburan.

Pada tahun 1905, sejumlah \$979.97 diperoleh daripada aktiviti pelaburan.⁴⁹ Pada tahun 1933, sejumlah \$3,955.63 diperoleh hasil aktiviti yang sama.⁵⁰

Menariknya, institusi Wad Tai Wah kekal berdisiplin dengan tidak mengeluarkan dana daripada pelaburan walaupun pada tahun-tahun tertentu, jawatankuasa menyatakan kebimbangan terhadap cabaran kewangan. Pada mesyuarat bertarikh 17 November 1916, Tauke Loke Chow Kit dan Tauke Low Leong Gan menggesa British untuk menampung anggaran defisit sebanyak \$1,500 bagi perbelanjaan tahun 1917.⁵¹ Sekiranya British tidak mahu menanggungnya, pihak institusi tiada cara lain selain terpaksa mengurangkan jumlah pesakit.⁵² Namun begitu, pada tahun 1919, institusi terpaksa mengeluarkan \$7,500 daripada pelaburan untuk menampung perbelanjaan yang meningkat.⁵³

Peranan Wad Tai Wah membantu golongan pesakit yang uzur dan tidak berkeupayaan menjadikan institusi ini sebagai sebuah pusat kesihatan yang penting bagi masyarakat Cina. Masyarakat Cina bertanggungjawab untuk memastikan institusi sentiasa mampu memberikan perkhidmatan yang baik setiap masa. Hal ini mendorong pertubuhan *Lo Yan Yun Charitable* yang menawarkan bantuan membina dan menyelenggara sebuah wad baharu untuk menampung pertambahan jumlah pesakit. Bantuan yang datang daripada persatuan orang Cina bukanlah satu perkara yang asing dalam perkembangan institusi kesihatan orang Cina. Hospital Bersalin Cina yang ditubuhkan pada tahun 1913 misalnya menerima bantuan kewangan yang besar daripada pertubuhan *Si Ye Temple* yang menyumbangkan \$100 setiap bulan secara berterusan pada hampir setiap tahun.

Secara asasnya, jawatankuasa Wad Tai Wah bersetuju dengan tawaran *Lo Yan Yun Charitable* namun satu perbincangan teliti tetap dilakukan antara kedua-dua wakil. Pada mesyuarat bertarikh 27 Mei 1915, jawatankuasa Wad Tai Wah bersetuju melantik Pelindung Orang Cina dan ahli berbangsa Cina bertemu wakil *Lo Yan Yun Charitable* untuk mendalami perkara tersebut.⁵⁴ Satu kertas kerja yang lebih teratur dan bersistematik dibuat untuk diusulkan kepada Residen British. Mesyuarat bertarikh 25 Oktober 1915 menyatakan Residen British bersetuju meluluskan skim usaha sama antara *Lo Yan Yun Charitable* dan institusi Wad Tai Wah.⁵⁵ Satu pindaan dilakukan terhadap *Tai Wah Fund Enactment* dan dibentangkan dalam Majlis Mesyuarat Negeri bagi membenarkan dua orang perwakilan daripada *Lo Yan Yun Charitable* dilantik sebagai ahli pemegang amanah institusi Wad Tai Wah.⁵⁶ Hasil persefahaman tersebut membolehkan sebuah wad baharu dibina pada tahun 1917. Wad tersebut siap pada tahun 1918 dan mula diduduki pada tahun 1919.

Kebanyakan pesakit yang dirawat di Wad Tai Wah adalah orang Cina yang uzur dan tidak mampu bekerja. Namun demikian, bantuan kewangan terhadap perubatan mereka tidak semuanya datang daripada orang Cina yang kaya. Pada tahun 1896, hasil idea Dr. Welch (Pegawai Perubatan Daerah Kuala Lumpur), satu program pembuatan dan penjualan bakul diperkenalkan kepada pesakit Wad Tai Wah. Hasil kerja yang dilakukan adalah amat menggalakkan dan bermutu namun hanya keuntungan kecil yang berjaya diperoleh.⁵⁷ Oleh itu, pada tahun 1909, jawatankuasa Wad Tai Wah meluluskan perbelanjaan membina sebuah tempat khas pembuatan bakul berserta alatan untuk menggalakkan aktiviti pembuatan bakul oleh pesakit di samping memastikan wad berada dalam keadaan bersih.⁵⁸ Lima ribu buah bakul berjaya dijual kepada pengurus Estet Sungei Rengam dengan harga tiga sen setiap bakul. Hasil jualan dibahagikan kepada dua iaitu setiap individu mendapat \$2.50 bagi setiap 100 bakul manakala baki \$0.50 bagi setiap 100 bakul dimasukkan ke dalam dana institusi.⁵⁹

Kesimpulan

Dasar British yang sentiasa mengharapkan masalah berkaitan kesihatan orang Cina diuruskan sendiri oleh masyarakat Cina membawa kepada penubuhan beberapa institusi kesihatan orang Cina. Walaupun dalam banyak perkara seperti soal pentadbiran dan pelantikan jawatankuasa perlu mendapat kelulusan British, namun dalam perkara melibatkan kewangan, British didapati tidak banyak membantu. Pada tahun 1903, British mulai bersetuju memberi sumbangan \$12,000 setahun yang dibahagi dua kepada Wad Tai Wah dan Hospital Tung Shin.⁶⁰ Pada tahun 1928, geran yang diberikan sebanyak \$6,000 setahun perlu dikembalikan semula kepada kerajaan pada setiap hujung tahun sekiranya tidak digunakan.⁶¹

Masyarakat Cina memperlihatkan kesungguhan dalam memastikan kelangsungan perkembangan institusi kesihatan mereka. Ini dibuktikan sejak peringkat awal pembinaan Wad Tai Wah di mana masyarakat Cina menyumbangkan kos pembinaan institusi sebanyak \$2,000. Dalam konteks kesihatan, kos pembinaan Hospital Tung Shin dan Hospital Bersalin Cina juga adalah hasil sumbangan dari masyarakat Cina. Tauke Loke Yew bersama tauke-tauke Cina yang lain berjaya mengumpulkan sejumlah \$10,000 pada tahun 1895 bagi menjenamakan *Pui Shin Tong* menjadi Hospital Tung Shin.

Walaupun jumlah pesakit yang dirawat jauh lebih kecil berbanding Hospital *Pauper* tetapi kewujudan institusi Wad Tai Wah menggambarkan usaha masyarakat Cina untuk tidak bergantung sepenuhnya kepada British. Pada masa yang sama, kewujudan institusi kesihatan Wad Tai Wah mencerminkan kesedaran sosial yang tinggi dalam masyarakat Cina. Budaya persaudaraan yang kuat berdasarkan ikatan dialek dan kesukuan menyedarkan golongan Cina yang kaya bahawa mereka mempunyai tanggungjawab untuk membantu golongan yang tidak berkemampuan. Ini kerana tidak semua orang Cina yang datang ke Selangor berjaya dalam kehidupan mereka. Bagi yang tidak bernasib baik, mereka amat memerlukan sokongan antara satu sama lain apabila menghadapi masalah ketika sakit, tiada pekerjaan dan kematian. Dalam konteks ini, persatuan berasaskan dialek dan kesukuan memainkan peranan penting sebagai tempat bergantung. Secara keseluruhan, perkembangan institusi Wad Tai Wah membuktikan bahawa tanggungjawab sosial dan sifat persaudaraan adalah elemen penting dalam menjamin kesejahteraan sesebuah masyarakat.

*Artikel ini diubahsuai daripada kertas kerja yang dibentangkan dalam Persidangan Kebangsaan Masyarakat dan Kebudayaan di Malaysia anjuran Jabatan Sejarah, Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya pada 9-10 Oktober 2019 di Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya.

Nota

* Mohd Hairulhazan Rosli ialah calon M.A dari Jabatan Sejarah, Universiti Malaya Kuala Lumpur

** Dr. Noraini Mohamed Hassan ialah Pensyarah Kanan Jabatan Sejarah, Universiti Malaya Kuala Lumpur

¹ Chai Hon Chan, *The Development of British Malaya 1896-1901*, Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1967, hlm. 27.

² Noraini Mohamed Hassan, "Kesihatan Awam di Negeri-negeri Melayu Bersekutu Sebelum Perang Dunia Kedua", dlm. Arba'iyah Mohd Noor, Abu Hanifah (ed.), *Permata Budi Karya Sumbangsih*

Sempena Persaraan Profesor Datin Paduka Datuk Dr. Ramlah Adam, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, 2016, hlm. 505-506.

³ Institusi kesihatan orang Cina dibincangkan sepintas lalu dalam penulisan berkaitan perkembangan pentadbiran British dan kesihatan di Negeri-negeri Melayu. Sila rujuk J. Kennedy, *A History of Malaya*, London: Macmillan St Martin's Press, 1970; Emily Sadka, *The Protected Malay States 1874-1895*, Kuala Lumpur: University of Malaya Press, 1968; John G. Butcher, *The British in Malaya 1880-1941*, Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1979; J.M. Gullick, *A History of Kuala Lumpur 1857-1939*, Kuala Lumpur: MBRAS Monograph No. 29, 2000; Lenore Manderson, *Sickness and the State Health and Illness in Colonial Malaya 1870-1940*, New York: Cambridge University Press, 1996.

⁴ Yen Ching Hwang, *A Social History of the Chinese in Singapore and Malaya 1800-1911*, Singapore: Oxford University Press, 1986, hlm. 47.

⁵ J. Kennedy, *A History of Malaya*, hlm. 227.

⁶ Anonymous, "The T'ung Shin Institution", *The Selangor Journal*, Bil. 4, 1896, hlm. 95.

⁷ *The Chinese Maternity Association Kuala Lumpur, An Appeal*, Sel. Sec. 1265/1928.

⁸ *The Administration Report of the State of Selangor for the Year 1893*, hlm. 5.

⁹ Surat Kapitan Yap Kwan Seng kepada Setiausaha Hal Ehwal Orang Cina, H.C. Ridges bertarikh 28 Mac 1892, Sel. Sec. 1800/1892. Lihat juga surat daripada *Residency Surgeon* kepada Setiausaha Kerajaan Negeri Selangor bertarikh 14 Jun 1892, Sel. Sec. 4518/1892.

¹⁰ Yen Ching Hwang, *A Social History of the Chinese in Singapore and Malaya 1800-1911*, hlm. 8.

¹¹ *Annual Report on the Chinese Secretariat for the Year 1894*, hlm. 12, Sel. Sec. 833/1895.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, hlm. 11.

¹⁴ *The Administration Report of the State of Selangor for the Year 1893*, hlm. 5.

¹⁵ *Annual Report on the Chinese Secretariat for the Year 1894*, hlm. 12.

¹⁶ *The Administration Report of the State of Selangor for the Year 1893*, hlm. 5.

¹⁷ Yap Kwan Seng merupakan Kapitan Cina Selangor yang kelima. Beliau dilantik sebagai kapitan selepas kematian Yap Ah Shak pada tahun 1889. Beliau datang ke Selangor pada tahun 1869 dan mengusahakan perusahaan perlombongan bijih timah dalam skala yang besar. Ketika memegang jawatan kapitan, beliau banyak membantu British sebagai individu rujukan dalam perkara berkaitan peraturan dan adat istiadat orang Cina. Beliau dilantik sebagai Ahli Majlis Mesyuarat Kerajaan Negeri selama 13 tahun. Beliau meninggal dunia pada 17 Januari 1902. Selepas kematiannya, British memansuhkan sistem kapitan di Selangor. Maklumat lanjut sila rujuk Emily Sadka, *The Protected Malay States 1874-1895*, hlm. 303-309; J.M Gullick, *A History of Kuala Lumpur 1857-1939*, hlm. 66; Laporan tentang kematian Kapitan Yap Kwan Seng, Sel. Sec. 432/1902.

¹⁸ Surat daripada Setiausaha Hal Ehwal Orang Cina kepada Setiausaha Residen bertarikh 28 Disember 1894, Sel. Sec. 6335/1894.

¹⁹ Minit mesyuarat bertarikh 1 Mac 1895, Sel. Sec. 1359/1895.

²⁰ *The Selangor Government Gazette*, 2 Januari 1897, hlm. 31.

²¹ *An Enactment for the Incorporation of the Tai Wah Fund Committee*, Sel. Sec. 157/1898.

²² Hairudin Harun, "Medicine and Imperialism: A Study of the British Colonial Medical Establishment, Health Policy and Medical Research in the Malay Peninsula, 1786-1918", Disertasi Doktor Falsafah, University College London, 1988, hlm. 323.

²³ *Ibid.*, hlm. 324.

²⁴ Maklumat berkaitan diperolehi berdasarkan minit mesyuarat bertarikh 25 Oktober 1915, Sel. Sec. 5413/1915.

²⁵ Maklumat berkaitan diperolehi berdasarkan surat Setiausaha Hal Ehwal Orang Cina kepada Setiausaha Residen Selangor bertarikh 27 Mac 1922, Sel. Sec. 1410/1922.

²⁶ *Annual Report on the Inmates of the Tai Wah for the Year 1926*, Sel. Sec. 862/1927.

²⁷ Surat Pengerusi Wad Tai Wah kepada Setiausaha Residen bertarikh 19 Disember 1904, Sel. Sec. 1831/1904.

²⁸ Anonymous, "The Pauper Hospital, Kuala Lumpur", *The Selangor Journal*, Bil. 4, 1896, hlm. 193.

²⁹ *Annual Report on the State of Selangor for the Year 1894*, hlm. 3.

³⁰ Berdasarkan penyata kewangan institusi Wad Tai Wah bagi tahun 1894 dan 1895. Sila rujuk *Annual Report on the Chinese Secretariat for the Year 1894*, hlm. 13 dan *Estimated Revenue and Expenditure for 1895*, dalam Anonymous, "The Pauper Hospital, Kuala Lumpur", hlm. 193.

³¹ Anonymous, "The Pauper Hospital, Kuala Lumpur", hlm. 192.

³² *Ibid.*

³³ *Federated Malay States, State of Selangor, Report of The Chinese Secretariat for the Year 1904*, hlm. 6, Sel. Sec. 168/1905.

³⁴ *Federated Malay States, State of Selangor, Report on the Chinese Secretariat for the Year 1906*,

hlm. 4, Sel. Sec. 944/1907.

³⁵ *Federated Malay State, State of Selangor, Report on the Chinese Secretariat for the Year 1907*, hlm. 7, Sel. Sec. 529/1908.

³⁶ *Federated Malay States, State of Selangor, Report on the Chinese Secretariat for the Year 1909*, hlm. 11, Sel. Sec. 754/1910.

³⁷ *State of Selangor Report on the Chinese Secretariat for the Year 1913*, hlm. 8, Sel. Sec. 881/1914.

³⁸ Jumlah orang Cina di Selangor pada tahun 1901 adalah seramai 109,598 orang dan meningkat kepada 150,908 orang pada tahun 1911 dan 170,687 orang pada tahun 1921. Maklumat lanjut sila rujuk J.E. Nathan, *The Census of British Malaya: The Straits Settlements, Federated Malay States and Protected States of Johore, Kedah, Perlis, Kelantan, Trengganu and Brunei, 1921*, London: Waterlow & Sons Limited, 1922, hlm. 29.

³⁹ *Annual Report on the Administration of the Tai Wah Hospital for the Year 1939*, Sel. Sec. 239/1938.

⁴⁰ *Report on the Inmates of the Tai Wah Wards during the Year 1910* dalam *State of Selangor Report of the Chinese Secretariat, Kuala Lumpur for the Year 1910*, Sel. Sec. 660/1911.

⁴¹ *Annual Report on the Inmates of the Tai Wah for the Year 1930*, Sel. Sec. G. 235/1931; *Annual Report on the Inmates of the Tai Wah for the Year 1931*, Sel. Sec. G. 276/1932; *Annual Report on the Inmates of the Tai Wah for the Year 1932*, Sel. Sec. G. 302/1933; *Annual Report on the Administration of the Tai Wah Hospital for the Year 1937*, Sel. Sec. 239/1938.

⁴² *Report on the Inmates Fund of the Tai Wah for the Year 1924*, Sel. Sec. 831/1925.

⁴³ *The Tai Wa Fund Enactment, 1902* dalam *The Selangor Government Gazette*, 21 Februari 1902, Supplement.

⁴⁴ *Federated Malay States, Selangor Administration Report for the Year 1911*, hlm. 9.

⁴⁵ N.J. Ryan, *The Making of Modern Malaya A History From Earliest Times to Independence*, Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1965, hlm. 164.

⁴⁶ *Federated Malay States, Selangor Administration Report for the Year 1919*, hlm. 12.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Annual Report on the Chinese Secretariat for the Year 1894*, hlm. 13.

⁴⁹ *Annual Report on the Funds and Property of the Tai Wah Fund for the Year 1905*, Sel. Sec. 2366/1906.

⁵⁰ *Statement of Receipts and Payments of the Tai Wa Hospital for the Year 1933*, Sel. Sec. 302/1933.

⁵¹ Minit mesyuarat bertarikh 17 November 1916, Sel. Sec. 5559/1916.

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Federated Malay States, Selangor Administration Report for the Year 1919*, hlm. 12.

⁵⁴ Minit mesyuarat bertarikh 27 Mei 1915, Sel. Sec. 2731/1915.

⁵⁵ Minit mesyuarat bertarikh 25 Oktober 1915, Sel. Sec. 5413/1915.

⁵⁶ *Federated Malay States, Selangor Administration Report for the Year 1915*, hlm. 12.

⁵⁷ *Report on the Medical Department for the Year 1896*, dalam *The Selangor Government Gazette*, 13 Ogos 1897, hlm. 519.

⁵⁸ *Federated Malay States, State of Selangor, Report on the Chinese Secretariat for the Year 1909*, hlm. 11, Sel. Sec. 754/1910.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Annual Report on the Chinese Secretariat Selangor for the Year 1903*, hlm. 10, Sel. Sec. 156/1904.

⁶¹ Minit mesyuarat bertarikh 23 September 1927, Sel. Sec. 4888/1927. Lihat juga *Statement of Receipt and Payments of the Tai Wah Fund for the Year 1928*, Sel. Sec. 218/1928.